

Олексій Штепа

ШТЕПА Олексій Олександрович – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія, філософія права

ПРИНАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: МЕНТАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

У вітчизняних та закордонних наукових колах віддавна точиться дискусія стосовно приналежності українських етнічних земель до цивілізаційної Європи. Важливим аспектом у цьому контексті є віднесення національної політико-правової ментальності до родини європейських ментальностей. Наприклад, православ'я, всупереч думці багатьох авторів, є саме європейською релігією; ставлення українців до приватної власності приблизно тотожне європейському. Водночас маємо констатувати і суттєві відмінності між змістом вітчизняних та західних автоматизмів: різниця у ставленні до праці та її результатів, інституту держави й правоохоронних органів, державної власності, а також не однакове розуміння суті і суспільної ролі закону. Тому закономірним є висновок, що вітчизняні поведінкові настанови, зокрема і правові, по своїй суті є європейськими, але відзначаються певною специфікою, обумовленою «межовим становищем» ареалу проживання нашого народу та іншими чинниками стресогенезу вітчизняної правової ментальності.

Ключові слова: *правова ментальність, поведінкові настанови, автоматизми, закон, цивілізаційний простір, державотворення.*

Постановка проблеми. У період 2013-2014 років українське суспільство пережило значні потрясіння, що в результаті істотно позначились на змісті його історичної пам'яті та поведінкових стереотипів. Розстріл масових акцій протесту на Майдані

Незалежності, незаконна анексія Кримського півострова та початок військового конфлікту на Сході країни потенційно є додатковими чинниками стресогенезу української правової ментальності. Проте продуктивним фактором вітчизняних ментальних трансформацій можуть стати і глобалізаційні та євроінтеграційні процеси, вплив яких останнім часом все більше відчуває український соціум. Не можна заперечувати того факту, що суттєво «пом'якшити» процес входження нашої держави до Європейського Співтовариства може лише сумісна з європейською ментальність, насамперед правова.

Метою статті є аналіз ментально-правового дискурсу щодо приналежності України до Європейського цивілізованого простору.

Основна частина. І в українських, і в західних наукових колах віддавна розгорнулася дискусія стосовно приналежності України до Європейської цивілізації, а ментальність її народу все частіше порівнюють з польським, німецьким, французьким, англо-саксонським національними характеристиками. Тому, на нашу думку, у даному контексті необхідно з'ясувати, що являє собою Європа як цивілізаційний простір і чи можна вважати Україну його частиною.

Ізточкисору С. Хантінгтона, межі цивілізаційного Заходу проходять лінію вздовж сучасних кордонів Росії з Фінляндією та Прибалтикою, по Західній Білорусі, по Україні, відокремлюючи уніатський захід від православного сходу, через Румунію, між Трансільванією, населеною угорцями-католиками, і рештою країни, потім по колишній Югославії, по межі, що відокремлює Словенію та Хорватію від інших республік. На Балканах ця лінія, за його припущенням, співпадає з історичним кордоном між Австро-Угорщиною та Османською імперією. Дослідник переконаний, що це – культурна межа Європи, яка у світі після «холодної війни» стала також політичною та економічною межею Європи та Заходу (Хантінгтон, 2003, с. 243-244).

Проте безсторонній аналіз сучасних геополітичних реалій свідчить, що С. Хантінгтон кордони Європи суттєво звужив. Наприклад, Румунія з усією своєю територією та колишні османські провінції Греція й Болгарія увійшли до Європейського Співтовариства. Наголошують на своїх євроатлантичних прагненнях Сербія та Чорногорія, навіть мусульманська Туреччина все наполегливіше захищає своє право на вступ до європейської «сім'ї народів». Тому приходимо до висновку, що запропонований цим дослідником «релігійний» підхід не витримав випробування часом і має сприйматися критично.

Крім того, надзвичайно слухними є міркування європейського соціолога та філософа Ж.-П. Віллема, який стверджував, що «православне християнство може похвалитися тим, що воно є значно

більш європейським, ніж римське католицтво і протестантизм. Католицтво хоча і має столицю в Римі, є більш світовим, ніж європейським, до того ж його демографічний центр змістився в південну півкулю. Що ж до протестантизму, то хоча його витoki в Європі, він набув особливого розвитку в англо-саксонському світі...» (Віллем, 2006, с. 85-86). Натомість Східна Європа залишається переважно православною, а поширення цієї християнської конфесії за межі європейського континенту є порівняно незначним. Таким чином, саме православ'я можна вважати істинно європейською релігією.

Історик Європейського Союзу С. Посельський слушно зауважує, що західноєвропейська цивілізація пережила три розширення. Перше розширення західноєвропейського ядра містить території Центральної Європи, що не були знищені монголами та побували протягом відносно короткого часу в зоні впливу Туреччини чи Росії. Друге розширення охоплює, за його твердженням, регіони Балкан та сходу континенту, що зазнало тривалої залежності від Турецької та Російської імперій. У своєму третьому розширенні, на думку дослідника, європейська домінанта зміщується на центри Турецької й Російської імперій, що потрапили під тривале панування монголів. При цьому кордон між першою та другою зонами розширення збігається, за версією вченого, з лінією поділу між католиками та православними (Посельський, 2002, с. 23). Спираючись на дану тезу, приходимо до висновку, що Україна належить до другої зони європейського розширення.

Саме тому, виходячи з характеру історичного розвитку українських етнічних земель, тривалого перебування їх частини у складі європейських держав (Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Австро-Угорської імперії, Польщі, Угорщини тощо), поширення християнства (нехай і в його східній православній формі), ареал проживання українського етносу справедливо можна віднести до європейського цивілізаційного простору.

Практично з моменту здобуття Україною незалежності в наукових колах розгорілась дискусія з приводу того, чи є вітчизняна ментальність, у тому числі і правова, європейською. Так, український історик І. Лисяк-Рудницький слушно звертає увагу на те, що Україна ніколи не переживала доби насильного й раптового «узахіднення», аналогічного з царюванням Петра в російській історії... На його думку, країна, що від своїх початків була суттєво європейською, – і в цьому значенні «західною», – не потребувала у входженні до Європи шляхом радикального, революційного перевороту (Лисяк-Рудницький, 1994, с. 2). Тобто західний спосіб життя та ментальність були притаманні вітчизняному етносу з давніх-давен. Крім того, З. Бжезинський зазначає,

що Україна, новий і важливий простір на євразійській шахівниці, є геополітичним центром, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію (Бжезинський, 1999, с. 61). Якщо під трансформацією мати на увазі, насамперед, зміну російської ментальності, то робимо висновок, що це було б неможливо, якби українська ментальність не була «західною» чи, точніше, «європейською».

Однак, вітчизняні науковці озвучують й інші точки зору. Наприклад, етнопсихологи О. Донченко та Ю. Романенко стверджують, що українець мислить не в категоріях «я-ти» (як американець) чи «я-ми» (як європеець), чи «я-природа» (орієнтальний психотип), а «я-не я». На переконання дослідників, зовнішній світ, який не стосується його безпосередніх потреб та інтересів, є нуль, чиста негачія, небуття. І якщо найближче оточення (батьки, друзі) мають шанси на взаєморозуміння, то будь-який інший, чужий незнайомий уже не сприймається як рівний: це не людина, а річ (Донченко, 2001, с. 220). Тобто автори розмежовують українську та європейську (і більш глобально – західну) ментальність.

Вважаємо, що відносно істинна відповідь на дане питання лежить між цими полярними точками зору. Не можна не погодитись з думкою українського філософа М. Михальченка, який стверджує, що Україна іде загальноєвропейським шляхом, але українська локальна цивілізація має багато рис порубіжної, суміжної цивілізації. До таких цивілізацій він відносить ті, які відзначаються неоднозначним, часто конфліктним переплетенням характеристик базової (національної) культури і двох великих типів цивілізаційного розвитку людства, між якими міститься локальна цивілізація. На його думку, вона врешті-решт стає частиною великої цивілізації, але довго зберігає риси порубіжності (Михальченко, 2004, с. 307). Отже, вітчизняні поведінкові настанови, зокрема і правові, по своїй суті є європейськими, але відзначаються певною специфікою, обумовленою «межовим становищем» ареалу проживання нашого народу та іншими чинниками стресогенезу вітчизняної правової ментальності.

Варто підкреслити і ту обставину, що український етнос зі своєю «межовою» (західно-східною) ментальністю потенційно може збагатити європейську культуру та ментальність. Так, український філософ І. Старовойт наголошує, що Захід волів би, не втрачаючи своїх техніко-технологічних досягнень, політичних надбань, збагатитися духовними цінностями Сходу. Проте, він слушно зауважує, що «східний і західний менталітети є загалом протилежними, а протилежності, як відомо, знаходяться у відношенні негативності, заперечення. Їх поєднання здійснюється через опосередковуючі ланки. І в цьому

відношенні менталітет українського етносу включає в себе риси як західноєвропейських народів, так і культур східних. Менталітет українців включає індивідуалізм, що єднає його з європейським, і чуттєвість, емоційність, що зближує нас з східними культурами» (Старовойт, 1995, с. 149).

Водночас необхідно наголосити, що вітчизняна правова ментальність має певні варіації у змісті правових стереотипів у залежності від того, в якому регіоні проживають її носії. Така ситуація зумовила появу тези, згідно з якою не вся територія країни може бути віднесена до Західної цивілізації. З огляду на сучасні реалії ми можемо в ній чітко виділити Захід на чолі з Галичиною, який навіть найбільші скептики відносять до Європи, та її Схід з регіонами Донбасу, що на думку окремих авторів, співвідноситься з цивілізаційною Євразією.

Так, американський політолог С. Хантігтон відносить Україну до так званих «розколотих країн», виокремлюючи в ній уніатський націоналістичний україномовний захід та православний російськомовний схід. Останній, на думку автора, є частиною російської православної цивілізації і до складу Європейського Співтовариства увійти не зможе (Хантігтон, 2003, с. 209). Проте учасниками конфлікту на Донбасі стали зовсім не греко-католики та православні віряни. Цей конфлікт є протистоянням між прихильниками європейського цивілізаційного вектору розвитку та носіями «радянської ментальності», що відстоювали ідею повернення до імперського минулого з його «справедливим комуністичним суспільством», «революційною законністю» та «диктатурою пролетаріату». При цьому питання релігії та церкви на території окремих районів Донецької та Луганської областей посідають далеко не чільне місце.

Можемо стверджувати, що завершення збройного протистояння та трансформація правових стереотипів населення Донбасу під впливом компромісної суспільної ідеології національного державотворення зробить можливим його реінтеграцію та входження до європейського цивілізаційного простору разом з рештою країни. Не можна в даному контексті не погодитись з думкою американського історика цього регіону Хіроакі Куремії, який наголошує, що «Донбас, навіть як останній європейський фронт, цілком може випередити Західну Україну, рухаючись на зустріч капіталістичній і демократичній «Європі» (Куромія, 2016, с. 99).

Варто підкреслити і те, що ментальне різноманіття України якраз і може відіграти позитивну роль в євроінтеграційних процесах вітчизняного соціуму. Зокрема, філософ І. Старовойт наполягає на тому, що і західноєвропейський метаєтнос, і український етнос є

далеко не уніфікованими утвореннями; кожне з них включає в себе різноманітні етнічні спільноти, які мають свої специфічні форми вияву ментальності. Водночас, на думку автора, різні регіональні етнічні об'єднання України мають спільні істотні ментальні ознаки, котрі лише своєрідно модифікуються через форми свого вияву. Така ж спільність визначальних етнопсихологічних рис характеризує і західноєвропейців (Старовойт, 1995, с. 16). Тобто Україну можна розглядати як «Європу в мініатюрі» з її етнічним, конфесійним та ментальним багатоманіттям, яке є скоріше сильною, а не слабкою стороною Співтовариства.

Всі ці аргументи дозволяють нам впевнено стверджувати, що Україна є невід'ємною частиною європейського цивілізаційного та соціокультурного простору, а українська правова ментальність, хоча і має певну специфіку, зумовлену її лімітрофним характером, однак, все ж має всі ознаки західної. Проте, з іншого боку, варто чітко розуміти і те, що автоматизми вітчизняної політико-правової ментальності мають власні особливості формування та зміст, що відрізняє їх від поведінкових стереотипів інших націй Європейського Співтовариства.

По-перше, європейці та українці мають різні традиції сімейного виховання, що не могло не позначитись на їх ментальності. Якщо у перших основну виховну функцію здійснює батько, то другі історично виховувались матерями, оскільки батьки постійно перебували на військовій службі чи віддалених заробітках. Недоліки «материнського виховання» підкреслюють дослідники ментальності О. Донченко та Ю. Романенко. Учені зауважують, що «жіноче виховання» українського соціуму призводить до перетворення українців на беззахисних домашніх дітей, які не звикли відстоювати свої права та інтереси ні перед державою, ні перед сильнішим у будь-якому відношенні, звикли пасувати перед грубим насильством і терпіти наругу над власною гідністю» (Донченко, 2001, с. 232). Дійсно, у повсякденному житті середньостатистичний українець є досить пасивним та інфальгильним, мало цікавиться громадським життям. Однак, у визначальні моменти історії (наприклад, під час протестних акцій 2014 року чи в ході конфлікту на сході країни) нація демонструє неабияку стійкість перед викликами. Натомість варто звернути увагу і на те, що «відважні й енергійні європейці» під час Другої світової війни за кілька місяців практично без опору віддали майже всю Західну Європу німецьким окупаційним військам.

Формування правових автоматизмів кожного етносу здійснюється і в процесі діяльності, передусім трудової. Саме тому важливим в контексті нашого дослідження є і порівняння уявлення про працю,

матеріальні блага та життєвий успіх в українській та європейській ментальності. У даному контексті варто зазначити, що вітчизняній ментальності притаманна переважно етика переконання, що не переслідує мету досягнення визнання та життєвого успіху. Вона передбачає шире бажання людини творити «добрі справи», незалежно від можливості отримати за це винагороду. Таким чином, на відміну від, скажімо, протестантської етики, що проголошує трудову діяльність необхідною умовою досягнення життєвого успіху, українська розглядає працю як явище самоцінне. Відомим серед українців гаслом є вислів: «роби, що повинен, і будь, що буде» (що по суті означає перекладання відповідальності за результати своєї роботи на Бога чи Долю). Повага наших предків до праці відображена, зокрема, в таких народних казках, як «Півник і двоє мишенят», «Закопане золото», «Ківш лиха», «Як чоловік учив ліниву жінку», «Про неробу Юрка, маминого синка» та ін.

Натомість вихований у душі протестантської етики європейець зорієнтований лише на результативну, «прибуткову» працю. Разом з тим, на слухну думку І. Старовойта, у західній культурі одночасно з формуванням установки на успіх відбувається витворення таких моральних цінностей і правових норм, котрі б спрямовували зусилля індивіда в соціально значиме русло, оскільки успіх повинен бути досягнутий не будь-якими шляхами, а лише такими, які є корисними для суспільства, для інших людей (Старовойт, 1995, с. 103).

Українцеві-інтроверту, заглибленому у власні емоції та переживання, звісно, буде досить складно щось протиставити таким поведінковим настановам. У якості можливого варіанту подолання даного контрпродуктивного стереотипу можна запропонувати стимулювання підприємливості наших земляків мотивами більш високими, ніж просто отримання матеріальних вигод. Зокрема, одним із них може стати ідея про побудову справедливого суспільства всезагального добробуту, високоефективної правової соціальної держави, збереження унікального українського довкілля, народних звичаїв та традицій тощо.

Однією із яскравих ознак європейця, що є підґрунтям для формування його правових стереотипів, є чітко виражений індивідуалізм. Притаманним він є і для українців. Однак, український індивідуалізм теж має свої особливості.

Так, на вітчизняних ментальних настановах не могло не позначитись тривале перебування українських етнічних земель у складі російської та радянської імперій. У науковій літературі загальноновизнаним є факт, що російський етнос значно більше

схильний до колективізму, ніж український. А оскільки впродовж століть саме росіяни були «титальною нацією» держави, то їх суспільна свідомість і стала базою для формування загальнодержавної ідеології, що не могла не вплинути і на поведінкові стереотипи інших народів. Це стало підставою для появи в наукових колах (особливо західних) думки про те, що український етнос теж відзначається значною симпатією до колективних форм буття. Проте, на переконання І. Старовойта, «висновок про повне підпорядкування індивідуального колективному началу в житті українського етносу є занадто категоричним і необґрунтованим. Інша річ, що в «офіційному» дискурсі індивід дійсно підпорядковується колективним цілям та інтересам. Але ж офіційно задекларована культура аж ніяк не вичерпує духовного життя народу» (Старовойт, 1995, с. 121). У даному контексті варто згадати хоча б запеклий опір, який чинили українські селяни процесу колективізації в добу сталінізму.

Українська історія яскраво свідчить, що індивідуалізм зовсім не є перешкодою для самоорганізації та успішної державотворчої діяльності українців. Численні козацькі повстання, революції, протестні акції довели здатність вітчизняного соціуму чинити опір свавілля владі (навіть ним самим же обраної), а регулярні акти зовнішньої агресії (у тому числі, і сучасний військовий конфлікт на Сході країни) продемонстрували готовність народу до колективної протидії агресору навіть усупереч позиції правлячої еліти. Яскравою ілюстрацією подолання індивідуалізму перед лицем спільної загрози є поява в останні роки доповненого відомого вислову: «Моя хата скраю – першим ворога зустрічаю».

Водночас схильність до об'єднання у «малі» соціальні форми також не є вадою вітчизняного етносу. Розвиток таких структур (насамперед територіальних громад та інститутів громадянського суспільства) дозволяє створити дійсно ефективну демократичну державу. Низка європейських країн побудували свої державні організми саме на принципах широкої автономії місцевих громад. А розвинені інститути громадянського суспільства зменшують залежність індивіда від влади, врівноважують інтереси правлячої еліти та соціуму.

Ситуація зі сприйняттям правових цінностей українським та європейськими етносами теж є досить неоднозначною. Так, дослідниця правової ментальності Н. Осипова слушно зазначає, що у європейській культурі поняттю «закон» протистоїть поняття «беззаконня». В українській ментальності закону, на її думку, протиставлене «незаконне», «позазаконне», яке може виступати в якості як негативного, так і позитивного, оскільки вважається, що є щось важливіше за закон... Існування нерегламентованої протиставленої

закону сфери, на переконання авторки, є однією з корінних особливостей української правової ментальності (Осипова, 2009, с. 104). Таким чином, поняття закону в українській правовій ментальності, на відміну від європейської, підміняється уявленнями про правду-справедливість, що з одного боку, є джерелом правового нігілізму українців, а з іншого, наділяє Закон певним сакральним змістом та «оживляє» його, віддаючи перевагу «духові закону» перед його «буквою».

Однак, досить схожими є, наприклад, українське та європейське уявлення про право приватної власності (особливо на землю) та надзвичайна повага до нього. Фактично на даному правовому інституті ґрунтується уся західноєвропейська цивілізація. Проте для європейців не характерна абсолютна зневага до комунальної та державної власності, але таку зневагу ми можемо побачити у вітчизняному соціумі. Це пояснюється відносно не значною її часткою в більшості європейських країн, а також відсутністю у західноєвропейських держав досвіду побудови «світлого комуністичного майбутнього», який пережили українці.

Висновки. Уцілому ми можемо констатувати, що українська правова ментальність, хоча і має певні відмінності у змісті своїх автоматизмів у порівнянні з європейською, все ж цілком органічно поєднується та взаємодіє з нею. Своєрідність вітчизняних політико-правових автоматизмів зумовлена особливостями історичного розвитку етносу, зокрема його межовим становищем. Взаємовплив української та європейської ментальностей має наслідком конструктивну трансформацію українського національного характеру, подолання наслідків його стресогенезу та створення психологічного підґрунтя для побудови українцями ефективної правової держави.

Список використаних джерел

- Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. Москва : Междунар. отношения, 1999. 256 с.
- Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки XXI-го століття. Київ : Дух і літера, 2006. 331 с.
- Донченко О. А. Архетипи соціального життя і політика : Глибинні регулятори психополітичного повсякдення. Київ : Либідь, 2001. 336 с.
- Куромія Х. Зрозуміти Донбас / пер. с англ. О. Панич. 2-ге вид. Київ : Дух і Літера, 2016. 142 с.
- Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Заходом. Історичні есе : в 2 т. Київ : Основи, 1994. Т. 1. С. 1–11.
- Михальченко М. Україна як нова історична реальність чи запасний гравець Європи : монографія. Дрогобич : ВФ Відродження, 2004. 488 с.

- Осипова, Н. П. Ментальне тло правосвідомості та правової культури сучасного українського суспільства. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія. Харків : Право, 2009. С. 103–124.
- Посельський В. А. Європейський Союз: інстанційні основи європейської інтеграції. Київ : Смолоскип, 2002. 168 с.
- Старовойт І. С. Західноєвропейська та українська ментальність. Компаративний аналіз. Тернопіль : СМНВП «Діалог», 1995. 184 с.
- Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / перевод с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. 603 с.

Referenses

- Bzhezinskij, Z. (1999). *Velikaja shahmatnaja doska. Gospodstvo Ameriki i ego geostrategicheskie imperativy* [Great chessboard. American domination and its geostrategic imperatives]. Moskva: Mezhdunar. otnosheniya [in Russian].
- Donchenko, O. A. (2001). *Arkhetypy sotsialnoho zhyttia i polityka : Hlybnyni rehulyatory psykhopolitychnoho povsiakdennia* [Archetypes of social life and politics: Deep regulators of psychopolitical everyday life]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Hantington, S., Velimeeva T., & Novikova. Ju. (Trans.) (2003). *Stolknovenie civilizacij* [Clash of civilizations]. Moskva: ООО «Izdatel'stvo AST» [in Russian].
- Kuromia, Kh., & Panych. O.(Trans.) (2016). *Zrozumity Donbas* [Understand Donbass] (2 nd ed.). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). *Ukraina mizh Skhodom i Zakhodom* [Ukraine between East and West]. In *Istorychni ese* [Historical essays] (Vol. 1, pp. 1-11). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Mykhalchenko, M. (2004). *Ukraina yak nova istorychna realnist chy zapasnyi hravets Yevropy* [Ukraine as a new historical reality or a backup player of Europe]. Drohobych: VF Vidrodzhennia [in Ukrainian].
- Osyypova, N. P. (2009). *Mentalne tlo pravovidomosti ta pravovoi kultury suchasnoho ukrainskoho suspilstva* [Mental background of legal consciousness and legal culture of modern Ukrainian society]. In *Pravovidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini: monohrafiia* [Legal awareness and legal culture as basic factors of the state-building process in Ukraine: monograph] (pp. 103-124). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Poselskyi, V. A. (2002). *Yevropeyskyi Soiuz: instantsiini osnovy yevropeiskoi intehratsii* [The European Union: the instance foundations of European integration]. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
- Starovoit, I. S. (1995). *Zakhidnoievropeiska ta ukrainska mentalnist. Komparatyvnyi analiz* [Western European and Ukrainian mentality. Comparative analysis]. Ternopil: SMNVP «Dialoh» [in Ukrainian].
- Villem, Zh.-P. (2006). *Yevropa ta relihii. Stavky XXI-ho stolittia* [Europe and religions. Rates of the XXI century]. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].

Shtepa O.O.

THE PROBLEM OF UKRAINE'S BELONGING TO THE EUROPEAN CIVILIZATION SPACE: MENTAL-LEGAL DISCOURSE

Domestic and foreign scientific circles have long been discussing the affiliation of Ukrainian ethnic lands to civilized Europe. An important aspect in this context is the attribution of the national political and legal mentality to the family of European mentalities. For example, it should be noted that Orthodoxy, contrary to the opinion of many authors, is a European religion, the attitude of Ukrainians to private property is approximately identical to the European one. And based on the nature of the historical development of Ukrainian ethnic lands, the long stay of their part in European states (Grand Duchy of Lithuania, the Commonwealth, the Austro-Hungarian Empire, Poland, Hungary, etc.), the spread of Christianity (even in its Eastern Orthodox form), area the residence of the Ukrainian ethnos can rightly be attributed to the European space of civilization. It should also be emphasized that the mental diversity of Ukraine can play a positive role in the European integration processes of domestic society.

At the same time, we must state significant differences between the content of domestic and Western automatisms. This, in particular, the difference in the attitude to work and its results, the institution of the state and law enforcement agencies, state property. And the concept of law in the Ukrainian legal mentality, in contrast to the European, is often replaced by notions of truth-justice, which on the one hand is a source of legal nihilism of Ukrainians, and on the other, gives the law a certain sacred meaning and «revives» it, preferring « spiritual law «before its» letter «Therefore, it is natural to conclude that domestic behavioral guidelines, including legal, are essentially European, but marked by certain specifics due to the» marginal position «of our people and other factors of stress genesis of domestic legal mentality.

Thus, we can conclude that Ukraine is an integral part of the European civilization space, and national and Western legal mentalities in the process of interpenetration do not cause loud dissonance. It is also important that the interaction of Ukrainian and European mentalities results in a constructive transformation of the Ukrainian national character, overcoming the consequences of its stress genesis and creating a psychological basis for Ukrainians to build an effective rule of law.

Key words: *legal mentality, behavioral guidelines, automatisms, law, civilization space, state formation.*